

ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՄԷՋ *)

ԲՕՁԵԳԷՐԻ

Ցասնումէկերորդ կիրակի

Էհ, սիրելիս, ոչինչ օգնել չի կարելի: Իմ այս նամակից էլ օղբկօյօնի հոտ չի դալ: Մարտի կէսն է, զարունը դեռ հեռու է և ստիպուած եմ դարձեալ փարախն առանձնանալ և այնպէս գրել քեզ:

Անցեալ շաբաթաւայ օրերին մի անգամ երիտասարդ Բոխերլի հետ միասին նկուղում նստած բուրդ էինք զգում, որը աշնան վերջերէլ էին ոչխարներից: Ուշաբիրից մինչև շուկակի գործիքը նոյնքան հեռու է, որքան հասարակ կտորից՝ բանկային տոմսակը: Այս գործը առանձին գիտութիւն և վարժողութիւն է պահանջում: Սակայն բուրդը գրել երեսան էլ կարող է: Միմիայն ես, որ առաջ քան այսպիսի տարօրինակ կերպով երեսայի փոխուելս, արդէն տղամարդ էի դառել, պէտք է վարժուէի դորանում: Նկատելով, որ թելերը հատ-հատ վերցնում և մասմաս եմ անում, Բոխերլը ցոյց է տալիս, թէ ինչպէս պէտք է անել: Նրա համար էլ ծանր է այս աշխատանքը, որովհետև մէկ ձեռքով է գործում: Նայում եմ այս գեղեցիկ երիտասարդին, որ գուցէ իր ամբողջ կեանքում դատապարտուած է թերանդամ մնալու և հարցնում, թէ ինչպէս պատահեց այդ դժբաղտութիւնը նրան:

Նա բարձրացրեց վրաս խոշոր, ճղճիմ, երբեմն առանձնալատուկ կերպով փալլող աչքերը և ասաց:

— Վայրի այժն է մեղաւոր:

Յետոյ յանկարծ ծիծաղեց և շարունակեց.

— Վայրի այժր: Վայրի՛ այժ ասացի: Տեսնում ես, հանգիլ, ինչ վատն եմ. ինչով է վայրի այժր մեղաւոր, որ ես ուղեցայ հրացան արծակել:

*) Լուսնայ 1909 № 3.

— Ժշմարիտ է, հին պատմութիւն է այդ: Գիւղացին պէտք է իր արտերը պաշտպանէ վայրի կենդանիներէրց. և մինչդեռ խեղճ մարդը պահպանում է իր ունեցածը, անիծեալ որսորդը զնդակահարում է վայրենի ալծին, բայց զնդակը վրիպում է և վիրաւորում գիւղացուն:

— Ոչ, չանդել, այս դէպքում այդպէս չէր: Տեղն էր ինձ: Վայրենի ալծը ծմեւոր ոչ ցորեն է ուտում և ոչ խոտ: չէնց այնպէս ուղեցայ արծակել: Իսկ երբ մի բանի ցանկութիւն եմ զգում, ոչ մի բան չի կարող յետ կասեցնել ինձ... երբեմն ամբողջ կէս դիշեր սպասում էի վերեւ հրացանը ձեռիս: Բայց վիճակուած չէր ինձ... մի անգամ հրացանը վրիպեց. մի այլ անգամ երբ նշան դրի, կրակելու ծայն լսուեց, միայն ոչ իմ հրացանի: Որսորդն էր արծակել, զնդակը կպաւ ձեռիս և մինչև այսօր էլ դեռ մնում է մէջը: Նոյնիսկ չ'կարողացայ մտածել, որ զնդակահարել են ինձ: Երբ ուշքի եկայ, քահանան կանգնած էր մօտս և խօսում էր մահուան մասին: Թող ինչ ուզում է լինի, մտածեցի ես, և կրկին քնեցի: Բայց զնդակը չթողեց երկար քնելու...:

— Նեղացնում էր:

— Ի հարկէ՞ նեղացնում էր:

— Ո՞վ կրակեց քեզ վրայ:

— Անիծեալ Կոնրադ որսորդը:

— չախն էր քեզ:

— Ի հարկէ հախն էր: Որովհետեւ որսի վրայ էի արծակում, իսկ այդ արգելուած է: Սակայն որսորդն էլ իրաւունք չունէր մարդ զնդակահարելու: Նա կարող էր հրացանս խլել: Եթէ հակառակէի, կարող էր խփել ինձ: Բայց ո՛չ: Այս գնդակը մարդասպանի զնդակ էր: Նա թշնամի է ինձ: Ասում են որ կարող եմ զանգատուել: Բայց ի՞նչ օգուտ եթէ նրան բանտարկեն: Ձեռքը դրանով չի առողջանայ: Նա աւելի թանկ արժէ, սիրելիս:

Այդ վայրկենին կ'վախենայիր նրանից: Ուղեցայ հանգստացնել նրան:

— Իսկ որսորդը վախեցաւ, — շարունակեց Րոխերլը: Նոյն

օրը եկել էր առողջութիւնս հարցնելու։ Ասում էր, թէ ուզում էր միայն հրացանը ձեռիցը վայր դնել տալ, իսկ ինձ բոլորովին պատահմամբ էր դիպել։ Ես չեմ էլ բարկանում քեզ վրայ, ասացի։ Գուցէ երբեկից փոխարէնը կ'ատուցանեմ քեզ։

— Ես քո տեղը լինէի՝ աւելի տկար ձեռքի մասին կ'մտածէի, քան որսորդի։

— Ձեռքը կ'առողջանայ։ Ձիւթը գնդակը դուրս կ'ջաշի։

Որքան ցաւում եմ երիտասարդի վրայ։ Ձէ՛ որ նոր է սկսում կեանք մտնել։ Ի՞նչպէս պէտք է աշխատի, և պաշտպանուի։ Բայց նա վստահութեամբ է նայում իր մշուշապատ տխուր ապագային։

— Ռոխերլ, ասի ես, — Ձեռք կ'առողջանայ։ Բայց ձիւթը չի օդնի, բժիշկ է հարկաւոր քեզ։

— Արդէն հարցրել ենք Մարենցելին, որը զանազան դեղեր է պատրաստում։ Նա ասաց որ բժշկի չդիմենք։ Բժիշկը անմիջապէս ձեռքը կ'անդամահատի։ Աւելի լաւ է փչացած ձեռքը քնայ։ Իսկ գնդակը դուրս կ'գայ։ Լիպլուսինը պէտք է երեք անգամ լուսաւորի նրան։

Այժմ հասկացայ, թէ ինչու երեք շաբաթ առաջ իրիկնադէմին տղան կ'անգնտծ էր դրան առաջ և դժբաղդ ձեռքը դէմ անում ծաղող լուսնին։

— Գուցէ այսպէս աւելի լաւ է։ Ձէի՛ր կարող քեզ զսպել, տեղն է քեզ։

— Իսկ դու չե՞ս խղճում խեղճ անասունին։ Ձէ՛ որ նա կեանքը քեզանից պակաս չէ սիրում։

— Բայց որսորդը մտածում է դորա մասին։ Եւ ժամանակ էլ չկայ մտածելու, այլապէս կենդանին կ'ախտի, կամ թէ, միևնոյն է, մի ուրիշը կ'սպանի նրան։

— Թող, Ռոխերլ, միայն գողին է լատուկ այդպիսի պատճառաբանութիւնը։

— Ճշմարիտ է, բայց աշխարհի երեսին որսորդութիւնից աւելի զուարճալի բան չկայ։

Եւ միւսնոյն տղան մարմնացած հոգացողութիւն է ներկայացնում ընտանի կենդանիներին վերաբերեալ։ Ամեն ճաշից լետ, պատուհանից փշրանքներ է ածում ճնճողականներին ձմեռուայ

Եթէ!

Կովերի մասին, ճիշտ է, Բարբելն է հոգում. իսկ որտեղ նա է, ուրիշ ոչ ոք պէտք էլ չէ: Անցած օրը մեզ մօտ փոթորիկ էր: Դիշեր էր: Ինձ կանչեցին սենեակը, որ օգնեմ աղօթքի մէջ և թէ կայծակը խփէ, պատրաստ լինեմ: Ամպը դռում էր ահուկի կերպով: Բոխերը շապկանց կպել էր վառարանին, դողում էր, լաց լինում, ականջները ծածկում ու քոչք կանչում: Բարբելին արթնացրին և երբ նա եկաւ, Բոխերը բոլորովին հանդստացաւ: Աղջիկը չէր աղօթում, ոչինչ չէր ասում, այլ միայն մտախօհ կերպով դուրս նայում: Շուտով փոթորիկը անցաւ և ամեն ինչ հանգաբառեց: Կարծես աղջիկը հանդստացրեց բնութիւնը:

Դարձեալ նրա մասին եմ խօսում:— Բայց չէ՞ որ լիմարութիւն է այս:

ՔՈ ՎԱԽԱՏԱՐԻՄ ՎԱՐՁՈՒՈՐ:

Տասններկուերորդ կիրակի

Ձգայուն և ցնծացող մարդիկ կամէին, որ համաբնակիչներս բարքի վեհանձնութեան և սիրելի բարեձեւութեան տէր մարդիկ են: Ես ուղղակի կասեմ, որ ամենաբարի մարդիկ են:

Բացի ընտանիքի փոքր ինչ խիստ մօրից, ամենքն էլ հեզութեամբ և ուշադրութեամբ են վերաբերում դէպ իրար: Երբ հօր շնչարդելութիւնը սկսւում է, բոլորեքեան էլ աշխատում են թեթեւացնել նրա ցաւերը, թէպէտ և կիւսախոտի մի քանի փշրանքն տւելի ուժեղ է լինում, քան շրջապատողների ամբողջ սէրը:

Բայց երբ Մարենցելը, ինչպէս օրինակ այժմ, խոտ չի բերում, ամենքն էլ յուսահատութեան մէջ են լինում: Պառաւր, ինչպէս երեւում է, նեղացել է. բայց ինչի՞ց: Արդեօք նրա համար, որ մայրը արգանակը նրա համար նստարանի վրայ պատրաստեց և ոչ սեղանի: Կամ թէ որ Ֆրանցելը նրա խրդաշունչը «շուռ» անուանեց: Սակայն խոտը սպառուել էր և Բոխերին ուղարկեցին պոռաւախն օրոնելու: Նա գտաւ պառաւախն հովտում, ուր իր դեղին խրդաշան հետ միասին, որին միշտ փոքրիկ կողովի մէջ հետը ման էր ամում, ողորմութիւն էր հաւաքում: Բոխերը ծնողների կողմից հրաւիրեց նրան մօր ձեռքով

պատրաստած թարմ կարագը ճաշակելու:

— Բարի, ասաց պառւար— եթէ բարի նպատակով են խնդրում, չեմ փախչի: Եւ Ռոխերլի հետ միասին բարձրացաւ սարը: Սենեակը մտնելով, նա վերցրեց իր լալնեղը ղլխարկը և կծու հարցրեց.

— Որտե՞ղ կ'իրամայէք նստեմ:

— Ինչտեղ կամենաս, ինչտեղ կամենաս, Մարենցել, ասաց մայրը— կատարեալ դժբաղդութիւն է մեղ պատահել. ձերուկի կուրծքը շարունակ ցաւում է:

— Ահա՛ թէ ինչ: Գարնանը պղպէս է լինում: Հարկաւոր է ուշադրութիւն դարձնել:

Իսկ խոտի մասին ոչ մի խօսք:

Երբ Մարենցելը կերակրեց իր շանը, և ինքն էլ կերաւ կարագով հացը, մայրը կիւսախոտ խնդրեց նրանից:

Մարենցելը վիզը երկարացրեց, աչքերը չռեց, ձեռքերը դողացին:

— Կարծում եմ կարագով հիւրասիրելու համար չէ որ հրաւիրում էք խեղճ մարդուն, այլ կիւսախոտ ստանալու համար նրանից: Աւելի լաւ կլինէր սկզբից ասէիք: Հետո խոտ չունիմ:

Ես վնուցի մի նոր դաս տալ պառւարին:

— Տիրուհի, ասացի ես այնպիսի տեսք ընդունելով իբր թէ ամենևին ուշադրութիւն չեմ դարձնում Մարենցելի վրայ, — երբ հօր շնչարգելութիւնը կրկին սկսուի, ես լաւ դեղ գիտեմ դրա դէմ. պէտք է վերցնել դեղին խլրդաշան ճարպը: Սրտի ցաւի համար աւելի լաւ միջոց չկայ: Պէտք չէ մեզ հոտած կիւսախոտը:

Պառաւ Մարենցելը նայեց ինձ այնպիսի ատելութեամբ, որ դժուար է նկարագրել և սկսեց քրքրել կողովը: Երևաց մեծ քանակութեամբ կիւսախոտ, վերքերի համար ծիւթ և այլ բաներ:

Երբ նա գնաց և հայրը ծուխը ներշնչեց, ես այնուամենայնիւ նկատողութիւն ստացայ: Ադամն ասաց, որ թոյլ չի տայ իր տանը ծաղրել առողջարար միջոցները: Պէտք է զոհ լինել Աստծու, որ այնպիսի խոտեր է ստեղծել: Իսկ շանը ինչու վի-

բաւորել: Թող խեղճը մխիթարուի նրանով: Դեռ լաւ է որ մինչև այժմ սիրում է նրան:

Բացի տկար որդուց, ծերունիներին խիստ անհանգստացնում է և հեռաւոր զինուոր Վալենտինը: Վաղուց սպասում են նրա արձակուրդին: Ծննդեան ուղարկել էր իր լուսանկարը: Բոխերը կախեց այն պատից սրբերի շարքում, բայց ծերը ցած բերեց:

— Առանց այդ էլ աղօթքի ժամանակ շատ ես մտածում տղայի համար. պատկերին նայելով աւելի շատ կմտածես:

Ընդհանուրի պարծանք է փոքրիկ Ֆրանցերը: Ուսուցիչը շատ է գովում նրան: Միւս տարի ծերերը կողքենային հոգեւոր դպրոց ուղարկել նրան: Հոգեւորականների և մոլեռանդ քահանաների մեծ մասը գիւղական դասակարգից են առաջ գալիս: Նրանց մէջ է գտնւում դեռևս երկրազնդի անձեռնմխելի ոյժը և նրանք էլ նոյն ազդեցութիւնն ունին պատմութեան վրայ, ինչ որ ուրիշ երևոյթները: Ծերունիներին ամենանուիրական ցանկութիւնն է, խորը ծերութեան հասակում ներկայ լինել իրանց որդու ժամերգութեան:

Բայց ամենաթանկագինը, նրանց աչքի լոյսը Բարբելն է, թէպէտև դորա մասին բոլորովին բան չեն ասում: Եթէ նա բացակայ է, ամենքը հարցնում են նրան, եթէ փայտ է կտորտում, լողորն էլ անհանգստանում են, ծանր չէ արդեօք այդ աշխատանքը նրա համար. եթէ հաշի ժամանակ դժալը ցած է դնում, յուզուած հարցնում են, ինչո՞ւ չես ուտում, զաւակո՞ւ: Դիշերները հօ չէս մըսում, Բարբել: Ոչ մի տեղդ հօ չէ ցաւում, Բարբել:

Մի անգամ, երբ աղջիկը տանը չէր, ակամայ ունկնդիր և դայ Ադամի և կնոջ խօսակցութեան:

— Սիրտս անհանգիստ է.

— Ինչի՞, կնիկ:

— Ինքս էլ չգիտեմ թէ ինչու:

— Եթէ ծանր ես զգում քեզ, խորհուրդ եմ տալիս մի փոքր փնթփնթալ և ամեն ինչ կանցնի...

— Կատակ մի անի, ծերուկ: Հանաքների սիրտ չունիմ:

Միթէ չես նկատում, Ադամ, որ այժմ նա միշտ տխուր է:
— Ո՞վ:

— Բարբելը, և ամենևին չի ծիծաղում:

— Բարբելը: Ձի՞ ծիծաղում: Գիտես այժմ ես էլ այդպէս եմ կարծում: Յիշո՞ւմ ես, առաջ նրան տան դանդակ էինք տնուանում:

— Այժմ այն չէ, և վաղուց արդէն այն չէ: Ձեռն էլ չիշում թէ երբ էր ծիծաղում: Ջուրը ընկնելու օրից բոլորովին փոխուեց:

— Ինչի՞ց կլինի արդեօք:

— Յանկարծ եթէ մի բան պատահած լինի: Ո՞հ, երկնային թագուհի, մտածելն անգամ դարհուրելի է:

— Երևի ձեռքից կլինի:

— Ձեռքից: Նրա ձեռքերը առողջ են:

— Ոչ, Բոխերլի ձեռքի պատճառով:

— Բայց ինքը, Բոխերլը, չի գանգատւում:

— Կարծում ես շատ ուրախ է: Էհ, մօրը այդպիսի բան մի ասի. թէ որ կարելի լինէր բոլոր որդոց տանջանքները իր վրայ վերցնել, ո՞րպիսի ուրախութեամբ կստանձներ մայրը:

Ճաշի ժամանակ չօլոքնդորֆից վերադարձան տան միւս անդամները և հետները Վալենտինից նամակ բերին. նա պատկած է Լայբախի հիւանդանոցում: Ձի զրուած թէ ինչ է պատահել: Գրում է միայն իւրայինների, իրանց տան մասին: Առաջինը լաց եղաւ Ֆրանցելը, յետոյ Բոխերլը: Մայրը անշարժ նստած էր վառարանի մօտ: Բարբելը ձեռները գոգնոցի վրայ դարսած, իր խոշոր տխուր աչքերով նայում էր պատուհանից: Սկսում եմ մխիթարել:

— Հիւանդանոց, տեսէք թէ ինչ է պատահել: Ես երկու անգամ եմ հիւանդանոց եղել. մի անգամ չորս, իսկ միւս անգամ վեց շաբաթ պառկեցի: Ամեն ինչ կայ այնտեղ, միայն մի քիչ տկար ես զգում քեզ: Տաք անկողին են տալիս, միտ, բժիշկը այցելում է: Իբրեւ իշխանի են քեզ ծառայում: Ոչ աշխատել է հարկաւոր, ոչ վաւժութիւնների պէտք է զնաս, ոչ պատժւում ես, ոչ հայհոյանքներ լսում, և ժամանակը անցնում է այսպէս: Երբեմն մինչև անգամ հիւանդանոցում ուրախ էլ է

լինում: Խօսում են, թուղթ են խաղում, հանաքներ անում, ծիծաղում: Կան հիւանդներ, որոնք առողջանալու վրայ չեն ուրախանում:

Այս անդամ, սիրելի փիլիսոփայ, հարալ վաստակեցի արգանակը: Ամենքի դէմքերն էլ պարզուեցան:

—Փող չի՞ ուզել,—հարցրեց մայրը:

Նամակը կարդում էր Ռոխերը և հօր ակնարկի համաձայն նամակի վերջին տողի վերաբերմամբ լուռ ֆնաց:

—Նա դեռ ոչ մի անգամ փող չի ուզել,—ասաց մայրը:

Իսկ նամակի վերջին տողում գրած էր «անգին ծնողներ, խնդրում եմ ուղարկէք ինձ միմիայն երկու գուլդէն»:

Երբը ուզում էր առնու որդոց հետ խորհրդակցել և յետոյ այնպէս ասել մօրը:

Նախընթաց օրը իմ ներկայութեամբ երեք անգամ եկել են հարկի համար: Հարկահանը ինչոր հին պարտք էր պահանջում: Ստիպուած եղան վերջին կոպէկները տալ նրան: Նա զնաց ասելով, որ եթէ մինչև զատիկ ամբողջ պարտքը չվճարուի, պարտքի մէջ կվերցնի նրանց երկու եզր: Հարկահանի այցելութիւնից յետոյ Ադամի շնչարդելութիւնն սկսուեց: Իսկ զինուոր որդու նամակը ուղղակի խոցեց նրա սիրտը:

Բայց նկատեցի, որ Բարբելի դէմքը փայլում է:

—Փող չի՞ հարկաւոր վայելնտինին, հարցրեց նա:

—Ձինուորները միշտ փողի կարիք ունեն,—պատասխանեց հայրը:

Մի քանի բոպէից յետոյ աղջիկը իր սենեակից դուրս բերեց գոյնգոյն թելերով կտրած մի քսակ և հանեց նրանից ութ թէ տասը թղթէ գուլդէններ:

—Բարբել, ճրտեղից է այսքան փողը, բացականչեց մայրը վախեցած:

—Մոռացել էք, որ մօրաքոյրս իր կարողութիւնը ինձ է կտակել: Ախ, Աստուած, որքան գեղեցիկ է նրա խիստ դէմքը խորամանկութեամբ ժպտալու ժամանակ:

—Բայց չէ՞ որ մօրաքոյրիցդ ֆնացած փողերը ուզում էիր Կայլինի խնայողական գանձարանը տանել:

— Ինչ հարկաւոր է զանձարանը, երբ տանն էլ կարելի է պահել:

Ես նայեցի հանած թղթերին և սարսուռացիւ Բոլորն էլ արդէն երկու տարի առաջ գործածութիւնից դուրս եկած թղթեր էին:

Իսկ նրանք ուզում են Վալենտինին ուղարկել: Ախ, Ադամ, Ադամ: Երբեմնակի լրագիր կարդալը վատ չէր լինի:

Այժմ խնդրում եմ քեզ, բարեկամս, պատասխանես հետեւեալ հարցերին: Ձեռք սրտիդ դրած ասա ինձ՝ քաջութիւն կունենալի՞ր դու հասկացնել այս արարածին, որ այնքան ժամանակ խնայողութեամբ քսակի մէջ պահուած դրամները ոչ այլ ինչ են, բայց եթէ հասարակ, բոլորովին անպէտք թղթեր: Այս վարձուքը աւազակի մեծ ճանապարհին փող յափշտակելու պէս բան կլինէր:

Մօտեցայ սեղանին:

— Լսիր, Բարբել, — ասացի ես, — տուր այստեղ տեսնեմ: Ի՞նչ ունեցածը ութը դուրդէն է: Պոստատանը այդ փողերը չեն ընդունում: Այժմ դրամը փոխադրում են և պէտք է արծաթի դրամ վնարել: Այո, աղչիկ, դեռ չդիտես թէ ինչպէս կամակոր է երբեմն փոստը: Բայց դժուար չէ դործին օգնել. տուր ես փոխեմ քո թղթէ դրամները արծաթի, ինձ աւելի յարմար է թղթէ դրամներ ունենալը...

Կեղծեցի, բայց յղյս ունիմ, որ այս կեղծիքի համար Աստուած թողութիւն կտայ իմ քաղիսքի երեքհարիւր մեղքերի և կեղծիքների համար: Մի անգամ ասացիր, որ բարի մարդկանց հետ յարաբերութիւն ունենալը վարակիչ է: Համաձայն եմ քեզ հետ:

Դրամը ուղարկուեց նամակով, որտեղ գրուած էր, որ տանը ամեն ինչ առաջուկայ պէս է, որ ծնողները, եղբայրները և քոյրը առողջ են, որ բոլորեքեան էլ աղօթում են Վալենտինի և նրա վերադարձի համար: Վիրաւոր ձեռքի մասին ոչ մի խօսք:

Երբ նամակը գրուեց և բարձրածայն կարդացուեց, Բարբելը նայեց ինձ: Կարողացա՞լ արդեօք արտայայտել այն, ինչ նրա մտքումն էր: Աստուած իմ, մինչև այժմ ոչ ոք այդպէս

լաւ չէ նայել ինձ: Այսօր մեղ մօտ դարնան սկիզբն է... դարուն, դարուն, դիտնական:

«Կօնտինենտալ փոստ»-ի խմբագրութեան:

Տասնեւերեքերորդ կիրակի

Փաստով ինձ ուղարկած Ձեր ծաղրանքները ոչ մի տպաւորութիւն չեն գործում այլեւ ինձ վրայ: Զափազանց գեղեցիկ եմ դոցա համար: Ներեցէք ինձ, որ հաճաք իրողութեան փոխուեցաւ: Սկսում եմ հասկանալ, թէ ինչ է նշանակում կեանքը և սեպհական քրտինքով ապրելը:

Լրագիրը անհրաժեշտութիւն լինելուց դադարեց ինձ համար: Եթէ ցանկութիւն ունիք այսուհետեւ էլ առաքել ինձ, ուղարկեցէք պարոն Գուրգօ Վինտերին, Կայլինգի մօտի չօլքենդորֆի դպրոցի ուսուցչին: Մեղ մօտ լրագիրը չեն կարողանում տանել, որովհետեւ այրելու ժամանակ չափից դուրս վառ հոտ է արձակում, ինչպէս ասում է մէկ յարգելի անձնաւորութիւն:

Այժմ այստեղ գետնից սկսում է հողի հոտ գալ, որը ինձ տպադրական թանաքի, կնդրուկի և վառօղի ծուխից լեառյ առասպելական է թւում:

Իմ մասին անհանդիստ մի լինէք. տարուայ վերջին կրտսեանք այցելութեան քարտս: Վերջացնում եմ:

ՀԱՆՔ ՏԵՄԻՆԵՆԿԻՆ

Տասնեւերեքերորդ կիրակի

Անցեալ կիրակի լաշողեցայ դրել միմիայն «Կօնտինենտալ փոստ»-ի ձեռնարկողներին: Զանձրացրին ինձ նրանց թեթեւամիտ սրախօսութիւնները: Կար ժամանակ, որ ես էլ նրանց նման մի բան էի:

Նախորդ կիրակի օրուայ մեծ մասը անցրի մի հին դիրք կարդալով, որը գտայ որդնակեր սնդուկի մէջ: Մի ծեր ամուրի մարդու երկրի և նրա պատմութեան նկարագրութիւն է: Սորանով ժանթագայ նախապրերիս հետ, որոնցից մէկին չօհենշտաուֆէնների ժամանակ, Աուգսբուրգում չորս մաս են

արել: Մտածել են, արդեօք, մի վայրկեան նախահայրերս, որոնք արչի միս էին ուտում, որ կզայ ժամանակ, երբ նրանց յաշորդները սիսեռի ջրալի ապուր կուտեն:

Իսկապէս ասած, դեռ ոչ մի անգամ չէի փորձել, թէ ինչ ասել է պատ բռնելը և երբէք չեմ էլ մտածել դորա մասին, թէպէտև ամեն օրացոյցի մէջ նշանակած կայ քառասնօրեայ պատր: Այժմ արդէն ստիպուած էի պատ պահել: Առաջ ամեն օր սիսեռի արդանակ էին տալիս, իսկ այժմ ջրալի կերակուրներ, պասուայ միակ համեմունք՝ սոխով: Բարեսիրտ Ագամ: Եթէ պատ օրերին մտնէր բարձրաստիճան հողևորականների խոհանոցը:

Այնքան լղարել եմ, որ Բարբելը արդէն բանկոնս նեղացրել է. սակայն ես ամենեւին յոյժի սպառուսմն կամ ինքնաղբացողութեան թուլութիւն չեմ զգում: Զէ՞ որ քաղաքումս էլ են գոյում չափաւորութիւնը, լաւ. օդը և մարմնական աշխատանքը: Բայց այնտեղ միայն ասում են, բայց չեն կատարում: Մասներիս կոշտերը վաղուց արդէն դադարել են ցաւելուց: Քաղաքի կօշիկների փոխարէն հազնում եմ վալենտինի երկար կօշիկները, որը մեծ չլինելու համար լցնում եմ դարմանով: Մնացեալ հազուստներն էլ տալիս են: Իմ զգեստս պահում եմ, յուսալով նրանով կրկին ձեր մէջ երևալ:

Մի քանի օր առաջ, սիրելի դիտնական, պատիւ ունեցայ վերջապէս քերել աղբի կոյտը: Աղբը սահնակներով տանում ենք դաշտ: Գիւղում ձիւնը երթեւեկութեանը ամենեւին չի խանգարում. աւելի շուտ թեթեւացնում է այդ: Սկզբում բաւական քաշում էի այդ աշխատանքից: Ոչինչ բան այնպէս ահ չէր ներշնչում ինձ, որքան դաւթի աղբակոյտը: Սակայն ոչ մէկը չի դարձում նրանից. Երբ առաջին անգամ պէտք է աղբի մէջ եղանք իջեցնէի, նոյն զգացմունքը ունեցայ, երևի, ինչ որ զինուորը առաջին անգամ կրակի մէջ դնալիս: Զի կարելի հերքել, որ աղբի կոյտը ուժեղ հոտ ունի, կարելի է ասել, նոխիսկ, կծու հոտ ունի: Թէպէտ քաղաքում աւելի վատ բուրմունքներ էլ են լինում: Գիտէս այդ հոտը ինչ լիշեցրեց ինձ: Ծաշկերոյթից լետոյ նսւրբ պանիրները: Տանտէրս ժպտում է հողի չաղ շերտե-

ըը դիտելիս, որից դուրսը է բարձրանում: Եթէ լաւ եղանակ լինի, հացը կըծլի: Սկզբում աղբի սեւ կղտերը կէտերի նման են երևում դաշտի վրայ: Գալիս է Բարբելը ու եղանով շաղ տալիս պարարտութիւնը: Հին բանաստեղծները կասէին՝ ծաղիկներ է սփռում. ինձ թւում է թէ պտուղներ է ցանում: Բայց այդ մենք օդոստոսին կտեսնենք:

Բարի Աղամբ մտախոհութեամբ նայում է, թէ ինչպէս են դաշտը պարարտացնում և ցածր ասում. թող Տիրոջ կամքը լինի:

Այս բառերը հրաշքների աշխարհում ապրող ամեն մի գիւղացու բերանին պատրաստ է: Տարին երեքհարիւր վաթսուն և հինգ օր ունի. սակայն ինչե՞ր չեն կատարում այդ ժամանակամիջոցին: Երբեմն բոլորովին անհաւատալի բաներ են տեղի ունենում: Գիշերը տասնեւեց ժամ է տևում. իսկ մի քանի ամսից լիտոյ ցերեկն է տասնեւեց ժամ տևում: Եւ այդ գիշերուայ և այդպիսի ցերեկուայ ժամանակամիջոցում զարդանում են սաղմերը, ամեն ինչ ծաղկում է, շքեղ հասունանում, լետոյ թառամում և չորանում մահուան դրկում: Ի՞նչ երկար ժամանակ տեսնում ենք գեղեցիկ կանաչը, որքան ժամանակ սպասում ենք պտղի և այս ամենը կատարւում է կարճատև տարուայ ժամանակամիջոցին:

Այժմ երեկոները լսելի են լինում թէ ինչպէս աղմուկով են թափւում ձիւնի հիւսքերը: Բարձր սարերին ձեան շերտի տակ հաւաքւում են ջրերը և պղտոր առուակներով ցած թափւում, տանելով իր հետ ձիւնը և սառոյցը: Սարերը պարզ և որոշակի նկատելի են խոնաւ օդի միջից և նրանց գաղաթներին տաք քամի է փչում: Հովիտներում խոտը երևի աղէն կանաչել է... իսկ ձեղ մօտ սկսուել են նուազահասնդէսները, որտեղ կանայք հովհարներով ծածկում են իրանց ծանծրացող դէմքերը: Այգեպանները մաքրում և կտրատում են ծառաստանները, քամին քաղաքի փողին է բարձրացնում. դերձակները մի որևէ նոր լիմար ձևի դարնանային զգեստներ են պատրաստում... լիմարութիւնը ոչ մի տեղ այնքան լիմար չի թւում, որքան սրտին մօտիկ բնութեան մէջ:

Տասնհինգերորդ կերակի

Անցած կիրակի մօր և հօր միջև վէճ ծագեց:

Ասում են թէ շատ սակաւ է պատահում այդ. որովհետեւ, ինչպէս Ռոխերլն է ասում, «մայրը այն է անում ինչ որ հայրն է ուզում և հայրը նոյնպէս է վարւում ինչպէս մայրն է ցանկանում»: Թէպէտ այս անգամ արդարութիւնը մօր կողմն էր, բայց հայրը պնդեց իր ասածի վրայ և, օգտուելով հանդամանքից, յաղթող հանդիսացաւ:

Խնդիրն ահա թէ ինչու՞ն էր: Մեր հարեւոյն Շրաքերերի և Կուլմբոկի հետ միասին հովտից երկու գիւղացիք եկան մեզ մօտ: Կէս օրին այնպիսի հանդիսաւոր կերպով մօտան խրճիթը, որ նոյնիսկ վախեցանք: Ուզում էին Աղամ Վէլլերին Լանդտագի ներկայացուցիչ ընտրել: Կրնդունի, արդեօք, այդ առաջարկը. հարցրեց Կուլմբոկը:

Սկզբում Աղամը բան չէր հասկանում, քիչ լետոյ լրջօրէն հարցրեց:

— Ի՞նչ էք ասում: Լանդտագի ներկայացուցիչը պէտք է լինիմ ես: Բայց ես անպատրաստ եմ այդ դործի համար: Ես ոչինչ չ'գիտեմ և Կայլինդից դուրս ոչ մի տեղ չեմ եղել: Ես չեմ էլ հասկանում թէ մարդիկ աշխարհիս երեսին ինչ են ասում: Երևի ծաղրում էք ինձ:

— չենց այդ պատճառով էլ քեզ ենք ընտրում, բացականչեց Շրաքերերը:— Նրա համար, որ ուրիշների հետ ոչ մի դործ չունես և աւանդական սովորութիւններին հետևող ես. հենց դուրա համար էլ հարկաւոր ես մեզ: Մենք չենք ուզում ուղարկել այնպիսի մարդիկ, որոնք քաղաքականութեան մասին խօսել գիտեն, չենք ուզում ուղարկել հարուստ գիւղացի, որ կալուածատէրերի հետ չմիանայ: Մեր ցանկութիւնն է ընտրել տեղացի, ծեր գիւղացուն, որը հին սովորութիւնները և հին տնտեսութիւնը կուղենայ պահպանել: Մեր դաշտերը և մարգագետինները անփոփոխ են մնում. մենք պէտք է լսել ամառուայ և լսել ձմեռուայ համեմատ ապրենք: Մենք գործ չունենք այլ երկրների եղանակների հետ: Աղամ, դու պէտք է ինքդ վարժուորի նման աշխատես, գեղջուկի կարիքները լաւ ես հասկանում և բացի

տնտեսութիւնից ոչնչի մասին չես մտածում: Ահա թէ ինչի համար ընտրեցինք քեզ, Ադամ:

Ադամը լուռ էր:

—Ծանր կլինի քեզ համար, Ադամ,—միշտտեց Գուլմրոկը,—որովհետեւ դու բարի մարդ ես, չափազանց բարի, իսկ լանդտագումը պէտք է՝ կալծքարի նման պինդ լինել... Զո՞ւ բացակայութեան ժամանակ տան մասին էլ պէտք է հոգ տանես...

—Հարեան, կարծես ուզում ես նրա միտքը փոխել:—Մի մտածի, Ադամ, թէ տան դործերը չի կարելի մի քանի շաբաթ թողնել: Ամեն պատգամաւոր որոշ վարձատրութիւն է ստանում. կարող ես լաւ տնտես վարձել և դեռ մի բան էլ քեզ համար խնայել: Ամենիս բարիք արած կլինիս, եթէ համաձայնես: Մենք հաւատում ենք քեզ, ամբողջ շրջակայքն ասում է, որ Ադամից լաւը չկայ: Համաձայնիր, Ադամ:

—Համաձայնիր, Ադամ: Աւելացրեց Գուլմրոկը. բազմաթիւ ծայներ կստանաս... ամենքին կորդորեմ...

Այս անգամ Ադամը ժանրութեամբ բարձրացաւ, դարձաւ պատի կողմը և ասաց.—ես ոչինչ չեմ կարող ասել:

—Ուրեմն համաձայն ես:

—Ո՛չ, սատանան տանի քեզ:

—Գտրականապէս, դեռ վիրաւորւում էլ է:

—Վիրաւորւում եմ: Ինչի՞ համար նեղանամ: Ես պէտք է ուրախ լինիմ: Բայց ես ուրախ չեմ և կեանքումս երբէք ուրախանալու էլ չեմ:

Նստեց վառարանի մօտ փայտի կտորի վրայ և սկսեց ծանրը շնչել:

—Աստուած իմ, դարձեալ այս շնչարգելութիւնը: Երբ տաքանում է միշտ այսպէս է լինում, ասաց պառաւը: Յետոյ դարձաւ եկողներին:

—Այս բոպէիս հօ չէ՞ հարկաւոր սրա համաձայնութիւնը: Մի երկու օր ժամանակ տուէք: Թող մոտծի: Այնպէս չէ՞, ծերուկ, կմտածես:

Բայց ծերունին ոչինչ չէր լսում և ծանր շնչում էր գիւ-

ղացիները զնացին, խոստանալով երկու. օրից վերադառնալ։
Երբ ծովսր ներշնչելուց յետոյ շնչարգելութիւնը անցաւ,
մայրը սկսեց նախապատրաստել նրան։

— Այսպիսի առաջարկից հրաժարուելու համար փախսի
կտոր պէտք է լինել, ասաց նա։

— Ի հարկէ լաւ կլինէր եթէ համաժայնուէի։ Հօ չես կա-
րող, երբ շնչարգելութիւնս սկսուի, շարունակ ծխով կողքիս կանդ-
նած լինել։

— Ասենք յուզուելու ամբաւն բան էլ չես ունենայ։ Ինչ-
պէս ասում են, շատերը ամբողջ շարաթներով նստած են լի-
նում համբերի նման...

— Ինչպէս չէ, համդիստ նստած կլինես, երբ այն ամենը՝ ինչ
որ խօսում, են քո սրտովը չլինի։ Միշտ նոր-նոր բաներ են հնա-
րում, որից մենք, գիւղացիներս, քանդուում ենք։ Առողջն էլ չի
ուղենայ խօսել։

— Ուրեմն նստիր քեզ համար, դրամը միւլնոյն է կլնորեն։
Նա խիստ և սուր հալեացքով նայեց կնոջը։

Իսկ պառաւը ասաց աւելի մեղմ.

— Ով դաւակներ ունի, չպէտք է արհամարհէ դրամը։ Բա-
նի այս օգտակար կապեր էլ կարելի է հաստատել։ Մտածիր,
չէր կարելի արդեօք Լանդտագում Վալենտինի համար մի բան
սարքել. ինչպէս և Փրանցելի համար։ Յաւիտեան այստեղ
մնալու հօ չէ։

— Սակայն ո՞ւր պիտի գնայ։ Մենք հնուց արդէն այստեղ
ենք ապրում։

— Բայց մի այլ տեղ կարող է նրա համար աւելի լաւ լինել։

— Նա պէտք է մնայ այստեղ, բացականէց Պառմը. Իսկ
դու. դադարիր լիմար խօսքեր ասելուց։ Չեմ ուզում թող տալ,
որ իմ անձնական շահի համար ընտրեն ինձ։

— Ախ Սատուած. Ուրիշները կերթան իրանց շահերի
համար։ Այդ պատճառով էլ նստած են Լանդտագում։

— Խօսքերս մի խեղաթիւրի, կնիկ, Այլ բան է դաստկոտ-
դի օգուտը փնտրել և այլ՝ անձնականը։ Ժշմարիտ չէ։

Յուզմունքից տմբուլովին դողում էր՝ սկսեց առաջուս-
նից աւելի շնչասպառ լինել:

Մայրը հանդարտ ինչ որ շինում էր վառարանի մօտ: Երբ
ծերունուն ծուխը մօտեցրին, նա երկար ժամանակ չէր կարո-
ղանում շնչել: Ժակասի զդերը սարսափելի ուռել էին,
շրթունքները դողում և աչքերը չռել էր:

— Տէր Յիսուս: Րոխերլ, կանչեց պառաւր: Տղան երկիւ-
ղից վերցրեց մօմը և սկսեց վառել: Բարբելը վաղեց չրհորը և
չուր տուեց խմելու անդադար կրկնելով՝ հայր, հայր, հայր: Ծե-
րը շօշափեց աղչկայ ձեռքը և սեղմեց. «հ, զաւակս: Աննկա-
րագրելի թախծութեամբ նայում էր դստեր և նրա աչքերի
թերթերունքներից արտասուքի կաթիլներ էին կախուած:

— Դու, դու իմ սիրելի զաւակն ես, ասաց նա վեր-
չապէս, խորը շունչ քաշելով: Նա թեթեւութիւն դրաց:

Այդ ժամանակից սկսած մայրը Լանդտադի ընտրութիւն-
ների մասին այլևս ոչինչ չէր խօսում: Երկու օրից լետոյ եկաւ.
Կուլմբօկը: Պառաւր խորհուրդ տուեց նոյնիսկ չսկսել այդ խօ-
սակցութիւնը: Կուլմբօկը հպարտութեամբ հեռացաւ, յուսա-
լով, թէ Սդամբ իր ծայնը հարեանին կտայ, եթէ իհարկէ նը-
րանցից մէկին ընտրելիս լինեն:

— Յիշում ես արդեօք ծաղկազարդի մասին մեր դպրոցական
ժամանակներից: Թէ ինչպէս Տէրը արմաւենու ճիւղը ձեռին,
աւանակի վրայ նստած մտաւ Երուսաղէմ: Այսօր մի մեծ փունջ
ուռենու ճիւղերից ձեռքս չօղենդորֆ եկայ: Սա այստեղ ծաղ-
կազարդի էլ լինել է նշանակում: Ամեն տանից ժողովուեցին մի
մի երիտասարդ ճիւղերը ձեռին և քահանան այդ ճիւղերը օրհ-
նում էր եկեղեցում: Ժամերգութիւնը խորհրդաւոր կերպով
ներկայացնում է կաթիլարանի մէջ ասածները: Այս տեսակ պարա-
դաներին մարդու սիրտը բարեպաշտութեան նման մի բան է
ներս սպրդում: Մի անգամ ասել ես, որ եօթանասուն տարի
ապրելուց լետոյ, մարդը սովորում է Ասածուն ճանաչել: Իսկ
գիւղական վարժուորը աւելի շուտ է հասկանում նրան, հաւատաց-
նում եմ քեզ. քաղաքի եկեղեցիներում ես բոլորովին անտար-
բեր եմ մնում, գիւղական եկեղեցում երկար կանգնել էլ չես

կարող, ակամայ չոքում ես. շուրջդ աղօթում են բարեպաշտ մարդիկ և դու զգում ես, որ նրանց հետ միասին մի ամբողջութիւն ես կազմում... եթէ դիտենաս թէ այս աղքատ, հոգսերով լի, վիրաւոր մարդիկ ինչպիսի եռանդուն կերպով հետևում են աստուածապաշտութեան սրբադան խորհուրդներին: Բարեպաշտութիւնը երբեք էլ «հնացած բան» չէ, ինչպէս ումանք կարծում են: Բարեպաշտութիւնը-բնութիւնն է. նա կապուած է մարդու հետ և ինչպէս սէրն ու ատելութիւնը՝ մարդու յատկանիշն է կազմում:

Այսօր ժամերգութիւնից լետոյ, ճիւղերը բաժանելիս, ուսուցիչը, չգիտեմ ինչու, Բարբելի մօտից անցաւ առանց կանգ առնելու, իսկ նա հրեսր շուռ տուեց և նոյնիսկ չնայեց ուսուցչի կողմը: Նկատել եմ, որ աղջիկը այլևս կարդալու գրքեր չի վերցնում նրանից: Դէպի ինձ ուսուցիչը միատեսակ չէ լինում արամադրուած: Նրբեմն կարծես խռոված է լինում, իսկ այսօր մի գեղեցիկ ճիւղ ընծայեց: Օրհնած ճիւղերի փունջը տանտիկինը պահեց. ասում են նրա մէջ այնպիսի ոյժ է ծածկուած, որը կարողանում է ամառը ամպի գոռոցները հանդարտեցնել:

— Պահեմ արդե՞օք իմ ճիւղը: Մի՞թէ սոքա մարտիրոսութեան նամակներ են արդէն. կամ այս ճիւղը կպահպանի ինձ չար ոյժից: Ախ, Բարբել: Ի՞նչ կլինի, երբ ամառը երկնքի վրայ կայծակներ փայլատակեն:

Մարդկային սիրտը, բարեկամս, որպէս փոքրիկ կտրմիր ճրագ, խաւար միջնադարից ողջոյն է ուղարկում քեզ:

Թարգմ. ՕՐԻ ՆՈՒԱՐԴ ԱՂԱՆԵԱՆՅ

(Կը շարունակուի)

